

УДК 911:373

Віра Спренне*

бакалавр географії кафедри фізичної географії та картографії

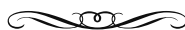
e-mail: verasprenne@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0763-9934>**Олександр Жемеров***

к. геогр. н., професор кафедри фізичної географії та картографії

e-mail: zhemerov.alexander@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4840-4122>

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглянуто складову вивчення міжнародних економічних відносин (МЕВ) у діючих навчальних програмах з географії. Висвітлено особливості формування знань про МЕВ у різних класах. Запропоновано систему знань про МЕВ у шкільній географії: у 6 кл. слід формувати поняття про міжнародний туризм; у 7 кл. - поняття про основні форми МЕВ: торгівлю, туризм, фінансові відносини, науково-технічне співробітництво; у 8 кл. - поняття про міжнародний рух робочої сили та міжнародні інтеграційні процеси; у 9 кл. - про міжнародні валютні відносини.

Охарактеризовано активні методи вивчення МЕВ на уроках географії з урахуванням вікових особливостей учнів — дискусії, роботу з інтерактивними картами, он-лайн тестування.

Ключові слова: методика навчання географії, міжнародні економічні відносини, активні методи навчання.

Vera Sprenne, Alexander Zhemerov

ФОРМИРОВАНИЕ ЗНАНИЙ О МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ В ШКОЛЬНОЙ ГЕОГРАФИИ

В статье рассмотрена составляющая изучения международных экономических отношений (МЭО) в действующих учебных программах по географии. Освещены особенности формирования знаний о МЭВ в разных классах. Предложена система знаний о МЭО в школьной географии: в 6 кл. следует формировать понятие о международном туризме; в 7 кл. - понятия об основных формах МЭО: торговле, туризме, финансовых отношениях, научно-техническом сотрудничестве; в 8 кл. - понятия о международном перемещении рабочей силы и международных интеграционных процессах; в 9 кл. - о международных валютных отношениях.

Охарактеризованы активные методы изучения МЭО на уроках географии с учётом возрастных особенностей учащихся — дискуссии, работа с интерактивными картами, он-лайн тестирование.

Ключевые слова: методика обучения географии, международные экономические отношения, активные методы обучения.

Vera Sprenne, Alexander Zhemerov

FORMATION OF KNOWLEDGE ABOUT INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS IN SCHOOL GEOGRAPHY

Formulation of the problem. International economic relations (IER) is an important link in the process of interaction between states and regions of the modern world. The IER reflect the level of country development, the degree of their internationalization, is an integral part of the world's improvement. Therefore, the study of IER at school is becoming increasingly necessary. One of the disadvantages of geography training programmes is the lack of a unified system for studying the IER. Acquaintance with them is transferred to the final course of geography.

The purpose of the article is to present an improved system of knowledge about international economic relations and methods of their study in school geography.

The main part. The article considers the component study of IER relations in existing curricula in geography; the peculiarities of the formation of knowledge about IER in different grades; the proposed system of knowledge about IER in the school geography; described methods of studying IER in geography lessons at school, taking into account the pupils' age. Among the proposed methods is the use of electronic learning tools for better assimilation of the topic.

The system of IER concepts formation at school is improved. In the 6th grade, we propose to begin to form the concept of international tourism. In the 7th grade, the concept of the main IER forms: trade, tourism, financial relations, scientific and technical cooperation should be formed. In the 8th grade we offer to form the concept of international labour movement and international integration processes. In the 9th grade, the concept of international currency relations is formed and knowledge of all forms of IER is systematized.

Conclusions. Analysis of existing programs on geography shows the lack of knowledge about IER, the concept of which is presented only in 9-th grade. It is insufficient for a modern citizen's preparation. There is an urgent need to expand the IER concepts in school geography.

It is proposed to use a variety of methods to form the concepts of IER in 6-9 grades, especially discussions, work with interactive maps, on-line testing, and so on. Active and independent learning is gradually increasing from 6 th to 9-th grade. In the future, it is expected to test the effectiveness of the proposed method in the course of pedagogical experiment in geography lessons at school.

Keywords: geography teaching methods, international economic relations, active teaching methods.

Вступ, вихідні передумови. Міжнародні економічні відносини є важливою ланкою у процесі взаємодії між державами і регіонами сучасного світу. Міжнародні економічні відносини відображають рівень розвитку країн, ступінь їх інтернаціоналізації, є невід'ємною частиною позитивної трансформації держав світу [1, 3 - 6]. Тому вивчення міжнародних економічних відносин у школі стає усе більш необхідним.

Наукові основи вивчення у школі міжнародних економічних відносин досліджували класик економічної географії М.М. Баранський [2], а також А.В. Даринський, С.Г. Кобернік В.П. Максаковський, П.О. Масляк, Я.Б. Олійник, С.М. Раковський, А.Й. Сиротенко, І.М. Смідович, М.Г. Соловійова, О.Г. Топчієв, А.В. Шатних, А.А. Шуканова та багато ін.

Однією з вад сучасних навчальних програм з географії є відсутність єдиної системи вивчення міжнародних економічних відносин, знайомство з якими перенесено у заключний курс географії. Вважаємо, що тема міжнародних економічних відносин недостатньо розкрита для школярів і потребує більш ґрунтовного та систематизованого вивчення.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (ДОС-2) в Україні передбачає формування в учнів природничо-наукових компетентностей з географічним компонентом, який спрямований на засвоєння учнями знань про природну і соціальну складову географічної оболонки Землі. Соціальна складова, у свою чергу, включає знання про міжнародні економічні відносини та їх роль у розвитку сучасного суспільства та світової економіки.

Більш систематизоване вивчення аспектів цієї теми вкрай важливе, оскільки зростає практичне значення знань про міжнародні економічні відносини як інструмента пізнавального розвитку учнів та набуття ними життєвих компетентностей. Вивчення міжнародних економічних відносин (МЕВ) має на меті формування знань про них у школярів. Ця тема у школі розкрита не повністю, а її вивчення не систематизоване. Тому необхідно розробити більш раціональну систему вивчення МЕВ у курсах шкільної географії.

Метою статті є виклад удосконаленої системи знань про міжнародні економічні відносини та методики їх вивчення у шкільній географії.

Основна частина. Виникає питання: «Коли слід починати вивчення міжнародних економічних відносин?». На нашу думку, це треба робити вже на початку систематичного вивчення шкільної географії. У 6 класі останній розділ програми курсу «Планета людей» містить тему «Держави світу». У рамках даного розділу доцільно впровадити перші елементи вивчення міжнародних економічних відносин. Ураховуючи вік учнів та особливості їх мислення у даному віці, доцільно ввести для вивчення поняття про міжнародний туризм. Дане поняття не є складним для сприйняття учнями і може бути сформоване у цікавій формі. У рамках цієї теми може бути

впроваджено і загальне поняття про міжнародні економічні відносини, а міжнародний туризм може бути представлений як певна форма МЕВ.

У науковій і навчальній літературі представлено багато варіантів визначення поняття про міжнародні економічні відносини.

Міжнародні економічні відносини — це взаємовідносини між суб'єктами господарювання різних країн з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ [6]. Дане поняття достатньо повно характеризує міжнародні економічні відносини, але є незрозумілим для учнів 6-го класу через використані поняття «суб'єкти господарства» та «матеріальні блага».

Міжнародні економічні відносини — це система господарських зв'язків між національними економіками окремих країн, які реалізуються через відповідні суб'єкти господарювання [4]. Знову вживається поняття «суб'єкти господарювання».

Міжнародні економічні відносини — система зв'язків національних економік різних країн, яка ґрунтується на міжнародному поділі праці [1]. При внесенні невеликого корегування дане визначення може стати достатньо зрозумілим для учнів 6-го класу і буде звучати таким чином: «Міжнародні економічні відносини — це система зв'язків національних економік різних країн, яка ґрунтується на міжнародній виробничій спеціалізації країн».

Наступним формується поняття про міжнародний туризм.

Міжнародний туризм — це загальне поняття для всіх форм тимчасового виїзду людей з місця постійного проживання в оздоровчих цілях та (або) для задоволення пізнавальних інтересів у вільний час або у професійно-ділових цілях без занять оплачуваною діяльністю до місць тимчасового перебування. Поняття про міжнародний туризм буде найлегшим для сприйняття учнями 6-го класу. При вивченні робиться акцент на тому, що міжнародний туризм є проявом міжнародних економічних відносин між країнами світу. Вчителем звертається увага на те, що міжнародний туризм набуває усе більшого розвитку через поглиблення світових економічних відносин у цілому.

При вивченні використовуємо не тільки словесні методи. Паралельно з ними пропонуємо використовувати ілюстративні матеріали — інтерактивну карту, складену нами в сервісі «Google Maps» (сайт <https://goo.gl/maps/x9sKs5BXbC62>). На цій карті відображені найбільш відвідувані туристичні об'єкти світу (рис. 1).

За допомогою інтерактивної карти учні мають можливість не тільки побачити розміщення таких об'єктів, а й прочитати про них інформацію, подивитися фото, відео, 3-D-відеотури по туристичних об'єктах, он-лайн трансляції з цих об'єктів. Завдяки цьому покращується сприйняття матеріалу учнями. При роботі з інтерактивною картою школярі не просто отримують від учителя довідкову інфор-

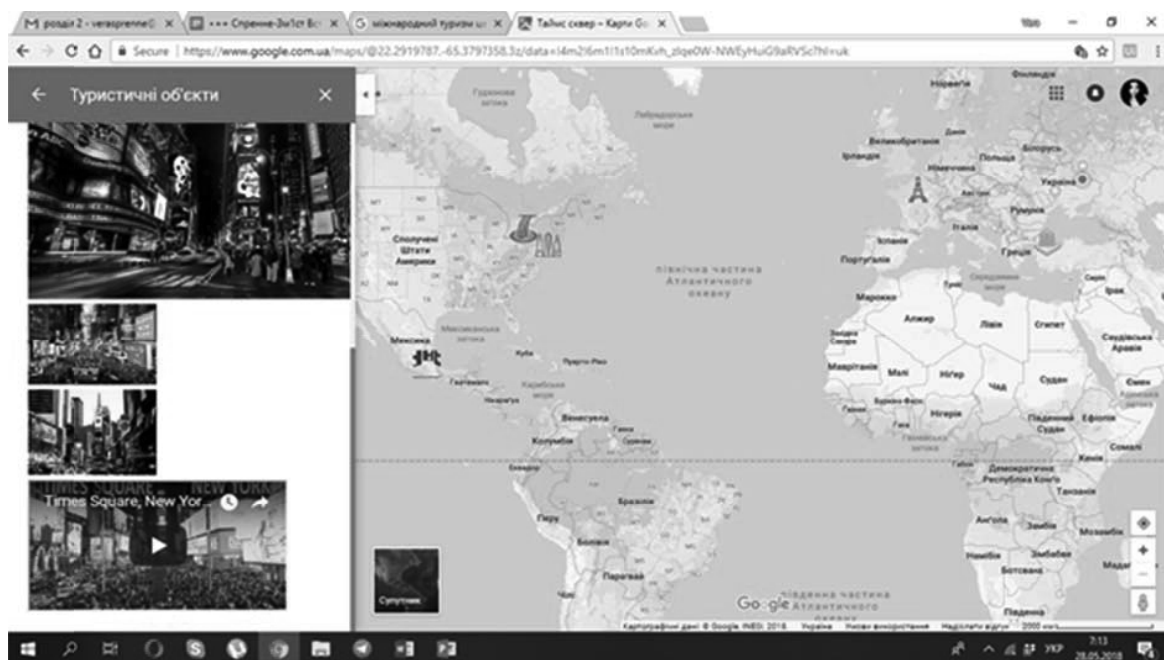

Рис. 1. Фрагмент інтерактивної карти найбільш відвідуваних туристичних об'єктів світу. Пропонується використовувати при формуванні поняття «міжнародний туризм» у 6 класі

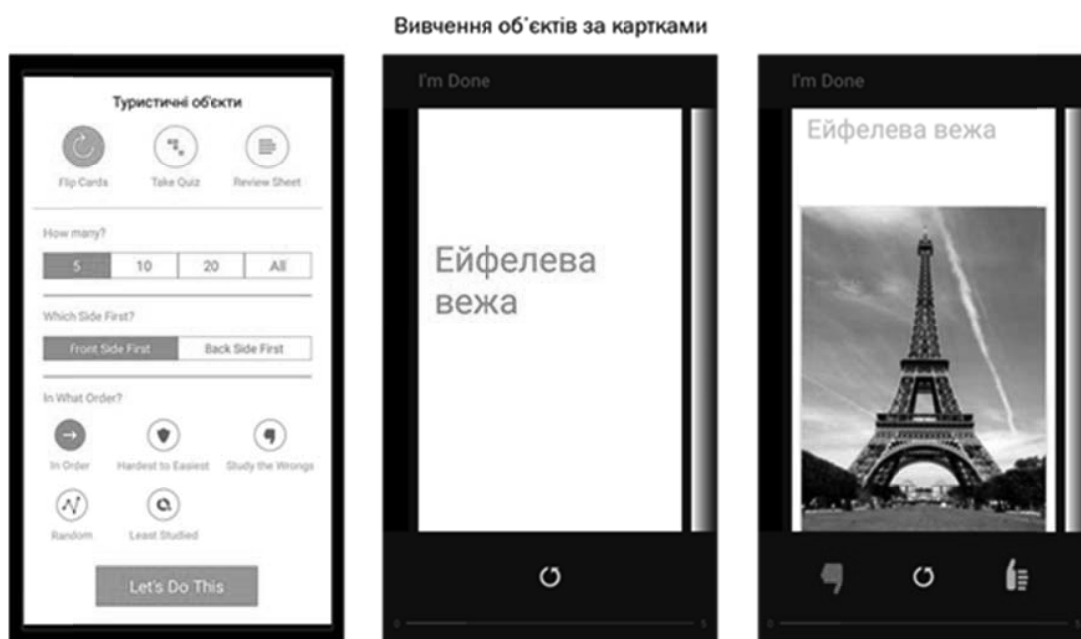

Рис. 2. Вивчення об'єктів за картками у додатку Study Blue. Пропонується використовувати при формуванні поняття «міжнародний туризм» у 6 класі

мацію про об'єкти, а мають можливість самостійно переглянути наочні матеріали. Наприклад, діти не тільки чувають від учителя про кількість туристів, які відвідують Таймс-Сквер, а через посилання на он-лайн-трансляцію з об'єкта, присутнього в описі на інтерактивній карті, можуть на власні очі побачити, яка кількість людей знаходиться на площі у той самий момент.

Для кращого засвоєння матеріалу пропонуємо використовувати електронний інструмент «Study Blue». Сайт: <https://s.tudy.it/cvc4k>

За допомогою карток для запам'ятовування та кількох видів тестових завдань (рис. 2 і 3) відбувається більш ефективно засвоєння матеріалу учнями.

Робота з картками проводиться таким чином: учням пропонуються фото об'єктів та їхні назви; необхідно обрати, чи є правильною відповідність між назвою та об'єктом, показаним на фото.

Після вивчення об'єктів учні можуть пройти тестування у форматі гри для перевірки отриманих знань. У додатку доступними є два основні варіанти тестових завдань (рис. 3.3):

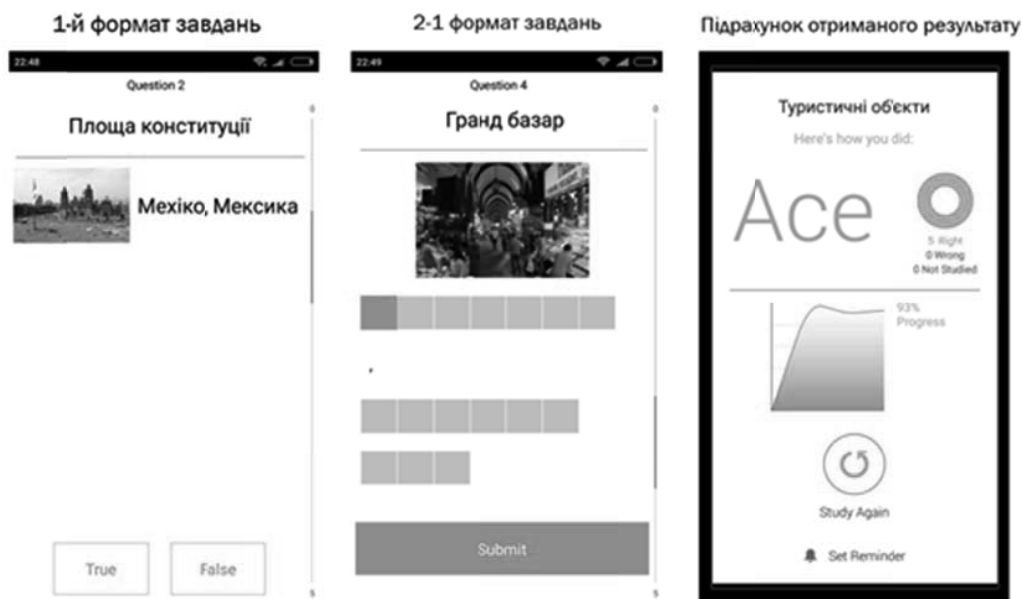

Рис. 3. Види тестових завдань, які доступні у додатку Study Blue. Пропонується використовувати при формуванні поняття «міжнародний туризм» у 6 класі

Рис. 4. Торговельно-економічні відносини між Україною та країнами Південної Америки. Карту укладено за підручником 9-го класу (автори П.О. Масляк і С.А. Капіруліна, 2016 р.). Пропонується використовувати для вивчення міжнародної торгівлі у 7 класі

1. Вибір правильно/неправильно, коли пропонується об'єкт та опис для нього.

2. Заповнення пропущених слів – пропонується фотографія об'єкта та його назва, а учням необхідно написати, у якій країні розташований об'єкт.

У 7 класі для поглиблення знань про міжнародні економічні відносини пропонуємо ввести ряд понять про інші форми МЕВ: міжнародну торгівлю, науково-технічне співробітництво, міжнародне співробітництво у вирішенні екологічних проблем.

Для кращого розуміння процесу міжнародної торгівлі пропонуємо використовувати складені нами схеми торговельних зв'язків України з країнами інших материків. У дуже спрощеному вигляді учні можуть розглянути основні ланки експорту продукції до інших країн світу та імпорту в Україну.

У цілому форми МЕВ та їх прояви розглядаються на прикладі зв'язків держав материків з Україною, наводяться конкретні приклади торгівлі товарами і послугами, науково-технічного співробітництва. Для візуального закріплення цих знань пропонуємо, наприклад, схему зв'язків України з державами Південної Америки (рис. 4).

Важливим елементом вивчення МЕВ у 7 класі є ознайомлення з міжнародним співробітництвом у вирішенні екологічних проблем. Для введення даного поняття формується поняття «міжнародні організації». На прикладі міжнародних екологічних організацій, організацій з охорони природи пояснюються можливості міжнародної кооперації у вирішенні екологічних проблем.

На прикладі роботи даних організації пояснюється загальна роль міжнародних економічних зв'язків, особливо міжнародного співробітництва, у розв'язанні екологічних проблем світу. Характеризуються причини таких проблем, наводяться приклади проблем і шляхів їх вирішення завдяки міжнародному співробітництву.

Для покращення розуміння взаємозв'язку України з країнами світу пропонуємо крім паперових засобів (карт і схем) використовувати мобільні додатки та он-лайн-сервіси для побудови так званих «карт розуму» («mind maps») у додатку Mindly. Сайт: <http://www.mindlyapp.com/>

Розглядаючи «карту розуму» (рис. 5), учні поступово знайомляться з різними формами міжнародного співробітництва, отримують інформацію про них, можуть самостійно обирати візуальні позначення різних форм МЕВ. Таким чином відбувається візуалізація отриманої інформації, що сприяє її кращому запам'ятовуванню.

Формування знань у 8-9-х класах має на меті створити умови для більш глибокої самостійної роботи. Із вербальних методів переважно використовуються лекція і дискусія. Із наочних методів - робота з картами, фотографіями, відеофільмами, мобільними додатками, он-лайн-платформами.

У 8 класі розглядаються поняття про міжнародних рух робочої сили та поняття про міжна-

родні інтеграційні процеси. Крім стандартних карт міжнародного руху робочої сили та схем формування інтеграційних процесів, пропонуємо використати міжнародний Інтернет-сервіс «Mapping global transformations» (рис. 6). Сайт: <https://toplink.weforum.org/knowledge/insight/a1Gb000000LGr8EAG/explore/summary>

Розглядаючи у 8 класі інтеграційні процеси, які мають всесвітній характер, рекомендуємо пояснення про урбанізацію, субурбанізацію, урбанізацію, агломерацію супроводжувати такою схемою (рис. 7), а приклади наводити по країнах світу та Україні.

У 9 класі систематизуються та поглиблюються знання про всі вивчені форми міжнародних економічних відносин. Формуються поняття про новий для учнів вид МЕВ – про міжнародну кредитно-фінансову діяльність.

На даному етапі важливою є самостійна робота учнів та максимально ефективно закріплення навчального матеріалу. З цією метою пропонуємо використовувати на вибір учителя різні види он-лайн-сервісів для проведення тестування. Наприклад, після кожного уроку як домашнє завдання учні можуть проходити тестування у додатку «Quizlet» (рис. 8). Сайт: <https://quizlet.com/304184707/flash-cards/?x=1qqU&i=16ax5r>

У даному додатку доступні різні формати тестових завдань: з'єднати правильні відповіді; навести термін до приведенного визначення; підтвердити або спростувати наведене визначення.

Фіксується час проходження тестування та результати тестування. Кожен раз система генерує нові варіанти завдань зі створеної учителем бази інформації. Це дозволяє учням розв'язувати тести кілька разів, покращуючи таким чином рівень засвоєння інформації.

Усі результати проходження тестувань фіксуються; автоматично вираховується прогрес у засвоєнні знань кожним учнем окремо.

Для спрощеного і більш ефективного проведення контролю вже за певними темами пропонуємо використовувати сервіс Classmarker. Сайт: <https://www.classmarker.com>

Даний сервіс дозволяє створювати тести для груп учнів. Зручність у тому, що система контролює час проходження тесту та вказує учню, які відповіді були неправильними. Також корисною функцією для вчителя є проведення автоматичного підрахунку не тільки результатів окремого учня, а й середній результат виконання тесту учнями зі створеної учителем групи.

Порядок роботи вчителя з додатком такий:

1. Створюються групи учнів за класами або кількома групами в одному класі - на вибір учителя. У подальшому всі створені тести вчитель зможе назначити необхідним групам учнів, а середні результати будуть підраховуватись саме за створеними групами.

2. Вчитель створює завдання тесту за допомогою доступних у сервісі налаштувань. Для перевірки

Рис. 5. «Карта розуму» торговельно-економічних відносин між Україною і країнами Південної Америки. Пропонується використовувати при формуванні понять про міжнародну торгівлю, міжнародне науково-технічне співробітництво у 7 класі

Рис. 6. Інтерфейс сервісу «Mapping global transformations» [8]. Пропонується використовувати у 8 класі при формуванні поняття «міжнародний рух робочої сили»

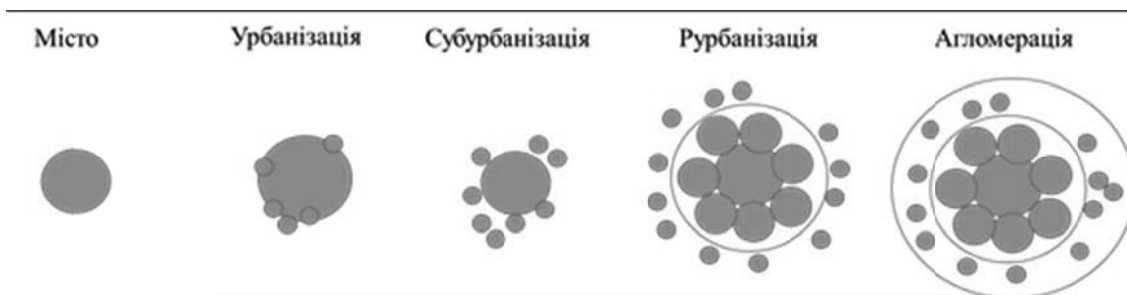

Рис. 7. Утворення агломерації як відображення інтеграційних процесів. Пропонується використовувати для формування відповідних понять у 8 класі

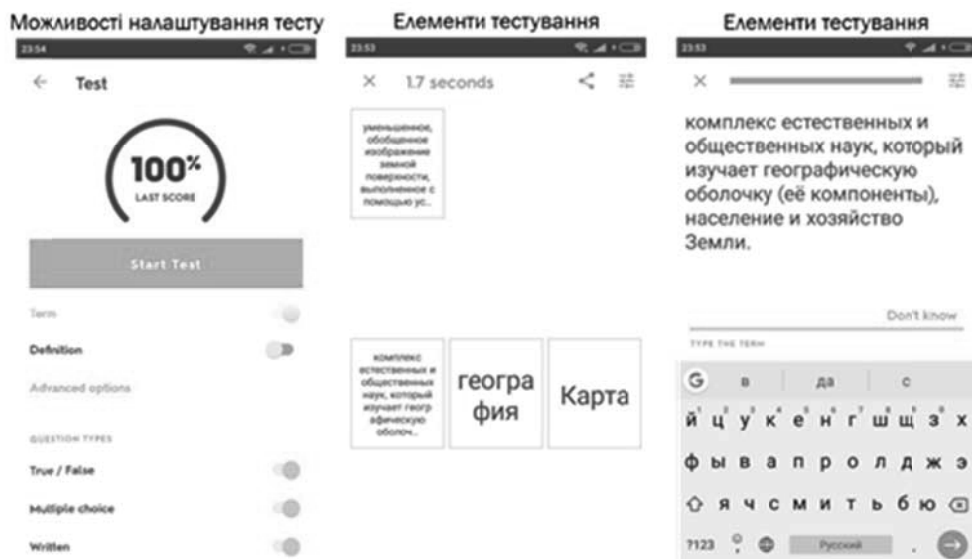

Рис. 8. Робота з гогатком «Quizlet» [9]. Пропонується використовувати для закріплення матеріалу після кожного уроку в 9 класі

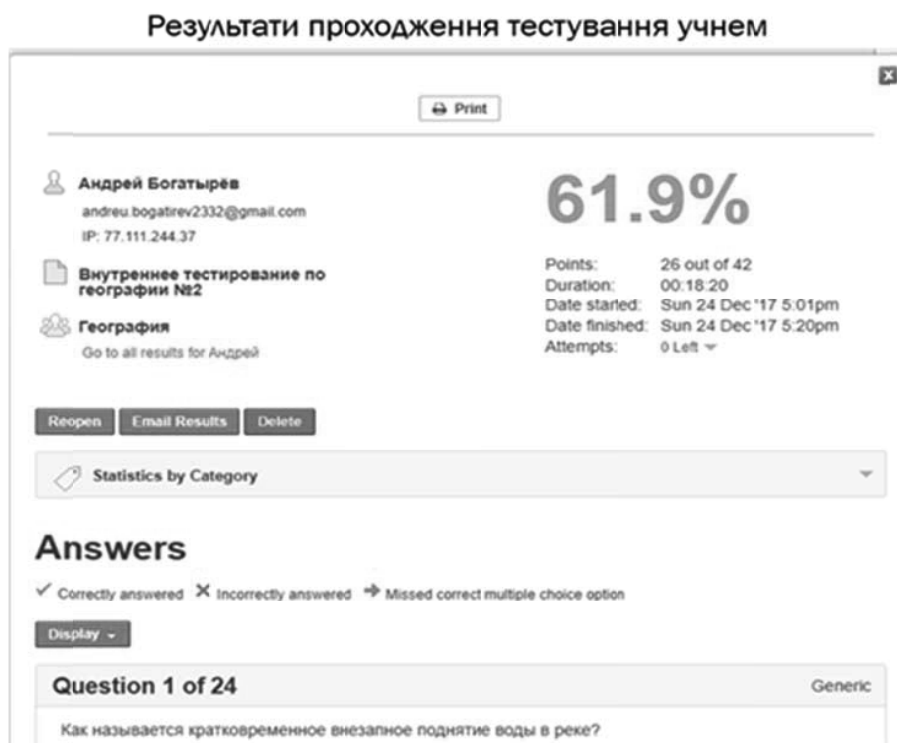

Рис. 9. Візображення результату проходження тестування учнем у гогатку «Classmarker» [7]. Пропонується використовувати для закріплення матеріалу після проходження окремих тем у 9 класі

ки знань доступні такі види тестових завдань: вибір однієї правильної відповіді з наведених варіантів; вибір «правильно/неправильно» щодо наведеного твердження чи рисунку; вибір кількох правильних відповідей з наведених; завдання на відповідність; завдання на пропуски слів у тексті; завдання з розгорнутою відповіддю.

3. Наступним кроком є корегування загальних налаштувань проходження тесту. Учитель може обмежити час проходження тесту, кількість спроб,

доступних для проходження. Також можна налаштувати автоматичну розсилку отриманих учнем результатів на електронну пошту вчителю і учню або батькам.

4. Тестування, після його створення, назначається необхідним групам учнів, які одразу отримують повідомлення на електронну пошту про відкриття доступу до тесту. Після проходження тестування результати як кожного учня окремо, так і усієї групи, підраховуються автоматично. Позитивною

Система знань про міжнародні економічні відносини

Клас	Розділи програми	Теми програми	Пропозиції щодо введення уявлень і понять про МЄВ
6	Планета людей	Держави світу	Уявлення про міжнародний туризм
7	Материки	Зв'язки України з державами континенту	Уявлення про основні форми МЄВ
			Поняття про міжнародну торгівлю
	Вплив людини на природу материків та океанів	Міжнародне співробітництво у розв'язуванні екологічних проблем, екологічні організації	Поняття про міжнародне співробітництво.
8	Населення України та світу	Механічний рух населення, причини, види, напрямки міграцій. Українська діаспора.	Поняття про міжнародний рух робочої сили
		Мегаполіси. Світові міста.	Поняття про міжнародні інтеграційні процеси
9	Національна економіка та світове господарство	Світове господарство	Поняття про глобалізацію та інтеграцію
			Поняття про ТНК. Вплив ТНК на світову економіку
	Первинний сектор господарства	Сільське господарство	Поняття про використання МЄВ у сільському господарстві
		Лісове господарство	Поняття про використання МЄВ у лісовому господарстві
		Видобувна промисловість	Поняття про використання МЄВ у видобувній промисловості
	Вторинний сектор господарства	Виробництво та постачання електроенергії	Поняття про використання МЄВ в електроенергетиці
		Металургійне виробництво	Поняття про використання МЄВ у металургії
		Хімічне виробництво. Виробництво деревини, паперу	Поняття про використання МЄВ у хімічній промисловості
		Виробництво машин та устаткування	Поняття про використання МЄВ у машинобудуванні
		Виробництво тканин, одягу, взуття	Поняття про використання МЄВ у легкій промисловості
		Виробництво харчових продуктів, напоїв	Поняття про використання МЄВ у харчовій промисловості
	Третинний сектор господарства	Транспорт	Поняття про міжнародні транспортні коридори
		Торгівля	Поняття про міжнародну торгівлю
		Туризм	Поглиблення поняття про міжнародний туризм
		Наукова діяльність. Освіта. Охорона здоров'я	Поняття про науково-технічне співробітництво
		Фінансова діяльність. Комп'ютерне програмування	Поняття про міжнародну фінансову діяльність
	Глобальні проблеми людства	Роль міжнародних організацій у розв'язуванні глобальних проблем.	Систематизація знань щодо всіх форм МЄВ для вирішення глобальних проблем людства

рисує те, що після проходження тестування учні мають змогу одразу подивитись, у яких завданнях були зроблені помилки.

Варто зауважити, що всі створені вчителем тестові завдання зберігаються у сервісі не тільки у вигляді цілісного тесту, а й у формі бази завдань. Тобто при необхідності вчитель може знову використати створені завдання вже в іншому тестуван-

ні. За допомогою додатку «Quizlet» відбувається краще запам'ятовування матеріалу, а через сервіс «Classmarker» спрощується проведення систематичного контролю знань.

Таким чином, ми пропонуємо послідовне вивчення міжнародних економічних відносин у шкільній географії. За цією системою перші уявлення про МЄВ учні мають отримати у 6-7-х класах. Далі,

у 8-9-х класах, отримані знання поглиблюються, а навчальна інформація систематизується. Завдяки цьому, учні мають змогу краще зрозуміти взаємозалежність і взаємопроникнення сучасних економічних процесів.

Система знань про міжнародні економічні відносини може бути представлена у вигляді упорядкованої таблиці (табл.). Вивчення міжнародних економічних відносин має бути систематизованим і враховувати вікові особливості учнів різних класів.

Для здійснення даних видів роботи пропонуємо поступово долучати різні форми роботи в електронних інструментах навчання.

Висновки: 1. Аналіз діючих програм зі шкільної географії та особливостей представлення у них тем про міжнародні економічні відносини показує недостатність знань про МЄВ, поняття про які представлені тільки у 9 класі. Це замало для підготовки сучасного громадянина, тому виникає нагальна необхідність розширення понять про міжнародні економічні відносини у шкільній географії.

2. Аналіз шкільних підручників і атласів свідчить, що темам про МЄВ приділяється недостатньо уваги в усіх посібниках, крім 9-го класу. Необхідно розробити для 6-8-х класів як зміст, так і засоби формування багатьох понять про міжнародні економічні відносини. Постає питання про систематизацію понять про МЄВ і розподілення їх по класах (з 6-го по 9-й) для кращого засвоєння знань.

3. У статті висвітлено один із шляхів удосконалення системи формування понять про МЄВ у школі. У 6 класі пропонуємо почати формувати поняття про міжнародний туризм. У 7 класі слід сформувати поняття про основні форми МЄВ: торгівлю, науково-технічне співробітництво, міжнародне співробітництво у вирішенні екологічних проблем. У 8 класі пропонуємо формувати поняття про міжнародний рух робочої сили та міжнародні інтеграційні процеси. У 9 класі має формуватися поняття про міжнародні валютні відносини та систематизуються знання про всі форми МЄВ, що вивчались у попередніх класах.

4. Запропоновано використовувати різноманітну методу формування понять про міжнародні економічні відносини у 6-9-х класах. Серед цих методів є традиційні (розповідь, пояснення, бесіда тощо) і новітні (робота з інтерактивними картами, он-лайн-тестування та ін.). Активність і самостійність навчання поступово зростає з 6-го до 9-го класу.

Вивчення різноманітних аспектів міжнародних економічних відносин (МЄВ) у школі є вкрай важливим для формування і постійного вдосконалення в учнів соціально-економічної компетенції. Уявлення і поняття про них дає дитині більш широке розуміння функціонування світової економічної системи в цілому, місце нашої країни у багатьох процесах світової економіки та відносин України з державами світу.

Список використаних джерел:

1. Амеліна І.В. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. / І.В. Амеліна, Т.Л. Попова, С.В. Владимиров. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 256 с.
2. Баранский Н.Н. Методика преподавания экономической географии / Н.Н. Баранский. – М.: Просвещение, 1990. – 303 с.
3. Козак Ю.Г. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. / Ю.Г. Козак, М.А. Заєць. – Одеса, ТОВ Плутон, 2016. – 352 с.
4. Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. / О.С. Передрій. – К.: Знання, 2008. – 264 с.
5. Поляков В.В. Международные экономические отношения: учеб. для вузов / под ред. В.В. Полякова, Р.К. Щенина. – М.: Юрайт, 2018. – 180 с.
6. Романчиков В.І. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. / В.І. Романчиков, І.О. Романенко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 256 с.
7. The ClassMarker online testing website [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.classmarker.com/>
8. Mapping Global Transformations [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://toplink.weforum.org/knowledge/explore>
9. Mobile and web-based study – Quizlet [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://quizlet.com/258181564/flash-cards/?x=1jqU&i=16ax5r>

References:

1. Amelina, I.V., Popova, T.L., Vlady'my'rov, S.V. (2013). Mizhнародni ekonomichni vidnosy'ny': navch. posib. [International economic relations: textbook]. Ky'iv: Centr uchbovoyi literatury', 256.
2. Baranskiy, N.N. (1990). Metodika prepodavaniya jekonomicheskoy geografii [Economic geography teaching methods]. Moskva: Prosveshhenie, 303.
3. Kozak, Yu.G., Zayecz', M.A. (2016). Mizhнародni ekonomichni vidnosy'ny': navch. posib. [International economic relations: textbook]. Odesa, TOV Pluton, 352.
4. Peredrij, O.S. (2008). Mizhнародni ekonomichni vidnosy'ny': navch. posib. [International economic relations: textbook]. Ky'iv: Znannya, 264.
5. Poljakov, V.V., Shhenin, R.K., ed. (2018). Mezhdunarodnye jekonomicheskije otnosheniya: ucheb. dlja vuzov [International economic relations: textbook for high schools]. Moskva: Jurajt, 180.
6. Romanchy'kov, V.I., Romanenko, I.O. (2008). Mizhнародni ekonomichni vidnosy'ny': navch. posib. [International economic relations: textbook]. Ky'iv: Centr uchbovoyi literatury', 256.

7. The ClassMarker online testing. Available at: <https://www.classmarker.com/>
8. Mapping Global Transformations: Harnessing the Forum's Collective Intelligence. Available at: <https://toplink.weforum.org/knowledge/explore>
9. Mobile and web-based study – Quizlet. Available at: <https://quizlet.com/258181564/flash-cards/?x=1jqU&i=16ax5r>

Відомості про авторів:

Спренне Віра Володимирівна – бакалавр географії кафедри фізичної географії та картографії факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Жемеров Олександр Олегович – кандидат географічних наук, професор кафедри фізичної географії та картографії факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна